

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

**גרמא במלאכת
שבת; מלאכת 'צידה'**

- שב -

נמסר בש"ק פרשת יתרו ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בר"ל שבת פרשת משפטים ויחל בשעה: **9:15** ויהיה בענין:

שומת נזיקין

גרמא במלאכת שבת; מלאכת צידה

העמדת בעל חיים - הרי אדרבה שבת קילא טפי מנוזקין שאינו חייב אלא ע"י מעשה האדם ממש. והוכיח כן מהא דאמרינן (שבת קכב) מעמיד אדם בהמתו על עשבים בשבת והיא אוכלת - הרי שאין מייחסים את תלישת העשבים לאדם המעמיד כאילו עשה המלאכה בעצמו - דדוקא במלאכה שכך דרכה להעשות חייבה תורה, דומיא דזורה המסתייע ברוח, משא"כ בהעמדת בהמה שאין זו צורת מלאכת קוצר, וה"ה להנחת עלוקה להוציא דם, אין זו דרך חבלה. [וכבר הקשה משם באבן העזר ותירץ על פי דרכו].

ובן הוכיח הגאון רבי אליעזר גורדון (בתשובותיו סי' יב), שאל"כ כל אשה המניקה את בנה, מדוע אינה נחשבת כעושה מלאכה בכך שמעמדת את התינוק לינק ממנה - אלא חזינן שדוקא במלאכות שדרכן להעשות ע"י כח אחר חייב"ו ולא בכל המלאכות [גם בספר אור שמח (שבת פ"ה ה"ו) עמד על קושיא זו. והגרשו"א (בשש"כ פל"ו הערה סב) תירץ שמלאכה בפה אכילה היא ולא חשיבא 'מפרק'].

ואם כן זהו באור דברי רבנו המשנ"ב שכן דרך הציידים - בא לנמק מדוע יתחייב כאן על גרמא, משום שכן דרך המלאכה, דומיא דזורה ורוח מסייעתו שהזכיר.

ובן משמע מהרא"ש בב"ק שם (פ"ו יא): 'התם מלאכת מחשבת אסרה תורה אע"פ דלא הוי אלא גרמא בעלמא, בהכי חייבה תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח' - הרי שהדבר תלוי באופי כל מלאכה ומלאכה.

ולפי זה מיושבות הסוגיות; כיבוי בהעמדת כלים פטור מטעם גרמא הואיל ואין זו צורת המלאכה, ומאידך זורה ורוח מסייעתו חייב שכן צורך המלאכה. והוא הדין לצידה ע"י כלבים שכן היא דרך צידה. נמצא לפי זה דבעלמא גרמא פטור גבי שבת, ואפילו באופנים שבנוזקין חייבים עליהם כגון מעמיד בהמה על קמת חברו, ואולם במקום שדרך המלאכה בכך חייב גבי שבת אף אם בנוזקין פטור.

ג וא"ת סוף סוף לא גרע מגרמא דלהרמ"א אסור מדרבנא בלא הפסד. ושמו לא אסר המרדכי מדינא דגרמא אלא מצד חומרא ומנהגא (ע' שעה"צ תקיד סקל"א ששיטה יחידאית היא ואין לה מקור בגמרא, ובי"ט ט"ו). אי נמי י"ל עפ"י דהגרשו"א שאף במקום מצוה מותר גרמא ולא דוקא במקום הפסד, ו"ל שהאכלה לבהמתו דיינינן לה לענין זה כדבר מצוה.

ד ע"ש לחלק בין אם מתכוין לצורך מלאכתו או כדי שתאכל בהמתו. ולכאורה אין החילוק מובן הלא סו"ס גורם בהעמדתו למלאכה. אך לפי המבואר בפנים בהמשך חילוק מובן, שסובר שאין רואים אותה כ'גרון ביד החובט' כאשר מטרת העמדתו אכילתה ולא בשביל מלאכה ידידה (מפי הרב שלי"ט א).

ה ודוקא באופן המסוים שדרכן בכך, לא באופן אחר. וכגון דישה שאמנם דרכה ע"י בהמות גם ללא מעשה האדם (כמוש"כ המאירי בשבת עג) ואעפ"כ בתולדה ידידה מותר כגון הקרבת התינוק לינק.

ו ויל"ע לפי"ז אמאי צריך לדרוש מ'למען ינוח' שרשאי להניח בהמתו תולשת ועוקרת (עתוס' שבת קכב), הלא דרך אכילה היא ולא שמה 'מלאכה' [ואין נראה לחלק בין אדם לבהמה לענין מלאכה בדרך אכילה, שהרי גם הקרבת עגל לינק מאמו לא שמענו שאתור]. ושמו אסמכתא בעלמא היא כמו שצדד באבני נור (קצו) מטעם אחר.

ז וכן נקט בשו"ת אחיעזר ח"ג ס.

ח ולדעת אבן העזר המחייב על גרמא, צריכים אנו לחלק בין הנחת עלוקה והנחת חטים בריחיים של מים שאסור מהתורה לדבריו, לכיבוי דליקה ע"י הנחת כלים שומרת מטעם 'גרמא'. אולי משום שבשעת הנחתו את הכלים אין המים ראוים לכבות, ורק ע"י ביקוע הכלי יוכלו לכבות, זה חשיב גרמא כי הדבר בא בשני שלבים ופעולת הכיבוי מתייחסת לאש עצמה ולא לאדם, כי האדם רק גורם שהאש תגרום כיבוי לעצמה, משא"כ כשנכניח דבר הראוי לעשות המלאכה מיד חייב משום 'מלאכת מחשבת'. וצ"ע לפי"ז אם מותר מדאורייתא להניח שלג ליד הדליקה כדי שיימס בבוא האש ויכבה. ובאחייעזר (ח"ג ס) כתב דכיבוי בגרמא שאני שהוא בא במקרה, משא"כ שימת חטים בריחיים של יד שכן צורת המלאכה. וצ"ע הלא האהע"ו מיידי גם בעלוקה ואי"ז צורת מלאכת חובל. וכנראה כוונתו לחלק ברגילות הפעולה המסוימת ולא ברגילות עיקר המלאכה, והעמדת עלוקה פעולה רגילה היא, משא"כ כיבוי ע"י כלים מלאים. וצ"ע. עוד כתב לצדד (שם ח"ב מח) שאולי הו"ל דבר שאינו מתכוין דאין מכיין רק שלא תעבור האש.

א 'לא תעשה כל מלאכה' - אמרינן בגמרא (שבת קכ:) עשייה הוא דאסור, גרמא מותר. ומשום כך אמרו (שם) שמותר לעשות מחיצה בפני הדליקה ע"י העמדת כלי חרס חדשים מלאים מים והם מתבקעים מהאש ומכבים אותה - שגורם כיבוי מותר. וכן נפסק בשו"ע (שלד, כב). ולא דוקא כיבוי אלא ה"ה לכל המלאכות (כמוש"כ הבאה"ל). ולהלכה מבואר ברמ"א עפ"י המרדכי דמדרבנן אין להתיר אלא במקום הפסד.

והקשו האחרונים (ע' אבן העזר שכח; משנ"ב שטז) על מה שפסק הרמב"ם (שבת יכב) 'המשלח כלבים כדי שיצודו צבאים וארנבים וכיוצא בהן וברח הצבי מפני הכלב והיה הוא רודף אחר הצבי או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפשו, הרי זה תולדת הצד וחייב' [וכבר עמדו המפרשים איה מקור דבריו] - והלא גרמא הוא כיון שלא צדו בעצמו אלא גרם שהכלב יוכל לתפשו ומדוע חייב.

וברתב המשנ"ב (בשער הציון שטז אות יג): 'ועיין ב"ק דף ס' לענין זורה'. וכוונתו למה שאמרו שם גבי המלבה את הבערה וליבתה הרוח, אם לולא ליבוי הרוח לא היה במעשה האדם כדי ללבותה - פטור על הנוזקין משום גרמא. והקשו בגמרא ליהוי כזורה ורוח מסייעתו שחייב משום מלאכה בשבת. והסיק רב אשי, הני מילי לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנוזקין פטור. הרי שבשבת חייבים גם על דבר שנחשב גרמא בנוזקין כגון זורה והרוח מסייעתו. והכי נמי גבי משלח כלבים לצוד הצבי הרי זה כזורה ורוח מסייעתו. אמנם צריך באור כיצד לקיים שתי הסוגיות יחדו; מחד מותר לכבות אש ע"י גרמא ומאידך זורה ורוח מסייעתו חייב אעפ"י גרמא הוא ובנוזקין פטור.

אבן המשנ"ב (שטז סק"י) הוסיף בטעם הדבר שהמשסה כלב בצבי חייב: 'שכן דרך הציידים'. ובאור דבריו, דהנה באבן העזר (סוס"י שכח) נקט שהמניח עלוקה למצוץ הדם בשבת חייב משום חובל שהרי המעמיד בהמה על קמת חברו והזיקה חייב בתשלומין (ב"ק נו), ולדעת הרשב"א [וכ"ה במ"מ (נוק"מ ד, ג) ודלא כהתוס'] דינו כאדם המזיק [ופירשו הגרשש"ק והחזו"א (ב"ק א, ז) דהוי כאשו משום חציון], ואם כן קל וחומר שלענין שבת ככה"ג חייב, שהרי אפילו על גרמא הפטור בנוזקין חייב בשבת משום מלאכת מחשבת כנ"ל, כל שכן בזה שחייב אף בנוזקין - ודאי חייב בשבת.

ואולם בחזו"א (או"ח לו סק"א) כתב לחלוק שאין כאן 'קל וחומר', כי דוקא לענין זורה וכיוצא בו אמרו לחייב שכן היא צורת מלאכה זו [ואז חמירא שבת מנוזקין לחייב אף בגרמא - יש לבאר עפ"י הר"ן (בשבת קד) דחק תוכות חייב בשבת הגם שאין זו 'כתיבה' בכל התורה, דמלאכת מחשבת היא, כלומר דהחויב בשבת אינו על 'מעשה' כתיבה וכד' אלא על 'מלאכת' כתיבה, וכל שעושה כדרך האומנים של אותה מלאכה, בכלל מלאכה היא. והארכנו במק"א], משא"כ בדבר שאין דרך המלאכה בכך - וכגון חובל ע"י

א ובשלטי הגבורים בשבת נסתפק לענין שאר מלאכות. וצ"ע שלא הזכירו בבאה"ל.

ב הנה עד כאן נתבאר מדוע אין פטור 'גרמא' במעשה זה של שילוח כלבים לצוד, שהואיל וכן דרך הציידים הרי זה דומה לזורה ורוח מסייעתו. עתה נבוא לבאר פשט דברי הרמב"ם במה שהוסיף שהאדם עמד בפני הצבי והבהילו עד שהגיע הכלב ותפשו - מה טיבה של השתתפות זו ומדוע היא נצרכת כדי לחייב, והלא בפעולה זו אין שם מלאכה כלל אלא גרמא [ואם אדם אחד רודף אחר הצבי ואדם אחר יבהילו ועי"כ יתפסהו הראשון - אין השני חייב כמוש"כ המשנ"ב], וא"כ מדוע אין די בשילוח הכלב בלבד ללא אותו מעשה.

י"ז להקדים מה דאיתא בחדושי הרמב"ן בשבת קנג (החדושים שבסוף המסכת שנדפסו ב'חדושי הרמב"ן' הישנים, אינם להרמב"ן אלא לתלמידו, כנראה רבנו דוד מבונפיד. וכ"כ הרמב"ן בסהמ"צ שורש יד) שביאר מדוע החורש עם בהמתו בשבת חייב משום מלאכת עצמו ואילו המחמר אחר בהמתו הנושאת משא ברה"ר אינו חייב משום מלאכת עצמו אלא משום לאו דמחמר ושבתית בהמתו, והלא החרישה כהוצאה, שתיהן נעשות בכח הבהמה ואילו האדם אינו אלא מוליך וגורם - 'ונאמר בזה שמפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא ובו היא תלויה, ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן, ואינו דומה למחמר שהבהמה היא הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר'.

י"ח שהבינו" לחלק בין אם עושה מעשה בידי, שמחזיק המחרישה ודוחקה באדמה שלא תעלה, ונמצא שהוא החורש, ובין אם הבהמה עושה המלאכה לבדה כגון שהולכת ברה"ר עם משא, אבל כבר כתב החזו"א (לו סק"ב) שמדברי חדושי הרמב"ן אין נראה כן, וגם צדד שאין הדבר תלוי אם האדם מחזיק בבהמה ומחמר אם לאו, אלא כיון שמוליך הבהמה לתלמי השדה ואינו נותן לה לנטות אנה ואנה והרי אי אפשר לה להלוך אלא אם כן תעקור רגבי העפר, הלכך נחשבת הבהמה כ'גרונ' ביד החוצב' והמלאכה מתייחסת לאדם, שלא כמחמר שאין השתתפות מכוונת של האדם בכל עת הליכתה אלא ע"י התעוררות מועטה מצדו היא הולכת, ולכן אינה ככלי בידי הלכך המלאכה מתייחסת לבהמה ולא לאדם. ומזה הוציא החזו"א שהחורש בטרקטור ממונע, אעפ"י שהמכונה הולכת מכח עצמה והאדם אינו מבעיר אש - הרי זה חייב משום חורש ממש, שהמכונה היא ככלי בידו מפני שהוא המנהיג ומכוונן.²¹

והנה המניח מצודה בשבת ולאחר זמן ניצודו בה חיה או עוף, פשט דברי התוס' בשבת (זי:) מורה שפטור משום צד, ואינו חייב אלא אם ניצודו בשעה שמניח המצודה ותופסה. ובחזו"א (ב"ק יד, יב; או"ח לה, א) נקט בפירוש דבריהם שאין חילוק בדבר, שהרי אפילו אם באה החיה מיד הלא הצידה נעשתה מכח החיה ומכל מקום חייב כי כן היא צורת המלאכה, א"כ מה לי מיד מה לי לאחר זמן. ונדחק לפרש דברי התוס' שלא כפשטות הלשון. ואולם בתורא"ש שיצאו לאור מחדש, וכן ברשב"א שם,

²¹ בשעה"צ שטו אות יג. יציין שבמרכבת המשנה (שבת י, כב) משמע שנקט מסברא לחייב את המנהיג, והשנה זאת ליושב על הפתח ומלאהו דישיבתו חשיבא צידה, וה"נ עמיתו להבהילו זהו חלק ממעשה הצידה וחייבים שניהם כדין זה אינו יכול וזה א"י. וע' בהערה שבסוף השיעור.

יא ע' אגלי טל מלאכת חורש וסק"א (וע' בלשונו באבנ"ז קצו, א).

יב לפי"ז יש ליישב קושית האחרונים הנ"ל מדוע מותר להעמיד בהמה על העשבים בשבת, או תינוק לינק - שהואיל והאדם מצדו אינו אלא כמעורר את התחלת המלאכה, אבל עיקרה נעשית מדנפשיהו, אינם נחשבים ככלי ביד האומן.

וביאר החזו"א, אף על פי שלגבי נזקין נחשבת העמדת בהמה על הקמה כמזיק ישיר ולא כגורם [להרשב"א], גבי שבת שאני שהדבר תלוי במעשה האדם בפועל, ד'למען ינוח' כתיב, ואין די במעשה המיוחס אליו מצד הדין, ועל כן אינו חייב בהעמדת בהמה על העשבים, שאין החיוב על התוצאה אלא על פעולת גופו, שלא כלענין נזקין או רציחה שהחיוב הוא על התוצאה. וכסברא זו נקטו האחרונים (ע' בית מאיר אה"ע הושו"ת חת"ס או"ח פד ובה"ו כד ועוד) בישוב קושית הנמוקי-יוסף (ב"ק כב) למאן דאמר אשו משום חציו, כיצד מדליק אדם אש בערב שבת והיא דולקת בשבת הלא הוא כמבעיר בידי בשבת. ובנמו"י הוציא מזה שאף אם 'אשו משום חציו' ומייחסים את פעולת האש לכחו של האדם, מ"מ פעולת האדם נסתיימה מיד בתחילת ההדלקה, וכל מה שיארע אחר כך כבר מונח בפעולה הראשונה, והאחרונים הנ"ל כתבו שאף אם ננקוט שהמעשה מתייחס לאדם במשך כל זמן הבעירה ולא בהתחלה [וכפי שצדד האחיעזר בדעת הרשב"א. ותינתן נפקותא לענין זמן שעבוד נכסים כגון שמת לאחר זריקת החץ קודם פגיעתו, ועוד], סוף סוף הלא האדם נח ושבת ממלאכה, ולענין איסורי שבת הדבר תלוי בפעולה ממשית ולא ב'פעולה דינית' [ויש להאריך בבאור דעת הנמו"י שלא תירץ כן].

וביצא בזה דן הגרצ"פ פרנק בסברא זו גבי לאו הזריעה בשביעית בדרך של גרמא, שאף אם בשבת כה"ג פטור, שונה בשביעית שהאיסור הוא משום תוצאת הזריעה ולא משום פעולת הגוף כמו בשבת, וכדוגמת מה שמצינו לענין כלאים שאף המקיים כלאים בשדהו עובר אעפ"י שלא זרע, דכתיב 'שדך לא תזרע כלאים' ודרשינן (במכות כא:) כלאים שדך לא. ופירש המלבי"ם לפי שדרך לשון הקדש להקדים הפועל לחפץ, כמו 'לא תעשה כל מלאכה', 'לא תלבש שעטנז' וכד' ואילו כאן הקדימה התורה השדה לזריעה - ללמד שההקפדה על התוצאה ולא על הפעולה עצמה. והכי נמי לענין שביעית י"ל שההקפדה היא על התוצאה [גם לענין הלאוין שאיסורם לכו"ע על האדם ולא מצד שביעת הארץ כפי שצדד המנ"ח לענין העשה ד'זשבתה הארץ'] כדכתיב 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר' - הקדים החפץ לפעולה.²²

אכן יש להעיר על המשנה-ברורה שנקט הסברא 'שכן דרך הציידין', וכדפרשינן דבעלמא גרמא במלאכת שבת פטור ורק במלאכה שכך דרכה חייב וכגון זורה ורוח מסייעתו, וקשה ממה שכתב בבאור הלכה (בסוס"י שיט) שהסכים עם דברי האלפיי-מנשה בבאור דברי הירושלמי (המובא ברמ"א שם) שהיורק חייב משום 'זורה', שהכוונה היא כשהרוק עף על ידי הרוח ארבע אמות ברשות הרבים או יצא מרשות לרשות, וכדרך שמצינו בזורה שחייב בסיוע הרוח, אף זה חייב משום הוצאה [יש שהגיהו בירושלמי 'משום זורק', אבל אין צורך להגיה אלא כוונת הירושלמי שממלאכת זורה למדנו לשאר מלאכות]. הרי נראה שלדעתנו זו יש לחייב ע"י רוח אף כשאין זו צורתה הרגילה של המלאכה. ולפי מה שנבאר להלן בהמשך הדברים, תתיישב הערה זו.

ט אם כי פשיטא שאין איסור 'מקיים' בשביעית ככלאיים אלא זריעה בלבד אסרה תורה, מ"מ יתכן שדומה בצד זה לכלאים שההקפדה על התוצאה בקרקע ולא על מנוחת האדם.

משמע להדיא שאם ניצודו לאחר זמן פטור¹⁰. ומה טעם החילוק, והלא בין כך הצידה לא נעשתה מכח האדם אלא מכח הניצוד - אך לפי האמור ניחא, שאם הניח מצודה והלך לו, אין המלאכה מתיחסת לאדם עצמו, להחשיב המצודה כלי בידו, משא"כ כשניצוד מיד עם הנחתו, הרי זה נידון ככלי ביד הצייד. [ויש להעיר שהחזו"א נדחק להוציא דברי התוס' מפשוטותם ולא פירש החילוק בשופי לפי סברתו במק"א].

והבי נמי כששלח כלבים לצוד אינו חייב אלא אם נשתתף בעצמו בצידה ע"י רדיפתו או הבהלתו את הצבי, כי רק באופן זה אנו דנים את הכלבים ככלי ביד הצייד, משא"כ כששלח כלבים ותו לא, אין כאן עשיית מלאכה המתייחסת אל האדם אלא דומה יותר למחמר אחר בהמתו שמצד האדם אין שם אלא התעוררות מועטת והבהמה היא שעושה המלאכה. [וכבר העיר המג"א (שטז) על סתימת הרמ"א שהמשסה כלבו אחר החיה הוי צידה, ולא חילק אם עשה מעשה בעצמו אם לאו].

א"א שעדיין יש להעמיק חקר בדין זה דמשסה כלבים בצבי לצודו; אמנם כך היא דרך הציידים וגם האדם עצמו השתתף בצידה זו, מכל מקום יש חילוק בין זה ובין זורה ורוח מסייעתו או מהלך עם מחרישה הרתומה לבהמה, שהליכת הבהמה ונשיבת הרוח הם מעשים טבעיים והרי האדם משתמש בכחות-טבעיים אלו לעשות מלאכתו, ועל כך חייבה תורה, מה שאין כן צידת הכלב הריהי כח מתחדש ע"י התעוררות הכלב לצוד. ויש לדמות זאת למשסה כלבו בחברו דאמרינן בפ"ב דבבא קמא (כג): שפטור משום גרמא בנוקין, וכתבו התוס' שאפילו הכניס ידו לתוך פי הכלב פטור. ומאי שנא ממעמיד בהמה על קמת חברו שחייב כדלעיל [וכבר עמד על כך באבן העזר] - אלא שהבהמה דרכה לאכול בלא התכוונות ורצון מיוחדים, ועל כן נחשבת היא ככלי בידו, כאילו העמיד 'מכונת אכילה' הפועלת מעצמה, משא"כ שיסוי כלב שאינו דבר הנעשה מאילו אלא ע"י התעוררות מיוחדת [שזהו גדר 'כוונתו להזיק' המאפיין את אב-נויקין דקרן (עכ"פ לדעת כמה מהראשונים. ע' בתוס' רבנו ישעיה בשטמ"ק ובמאירי פ"ק דב"ק) - מעשה הנפעל על ידי הבהמה בהתכוונות מיוחדת, לא דרך הילוכה הטבעי, שלא כאכילה (שן) והליכה (רגל) דאורחיהו הן כדאמרינן בב"ק יט ובריי"ף ריש ב"ק], לכך נידון כגרמא ופטור. ואם כן גם לענין שבת מהי תיתי לחייב בכי האי גוונא שאינו שימוש בכח טבעי הקיים כבר אלא האדם מפעיל התעוררות מחודשת אצל הכלב והלה הולך וטורף, אם כן בדין הוא שהפעולה תתייחס לכלב ואילו האדם אינו אלא כגורם אצל הכלב למעשה הצידה¹⁰.

יג ובסוף דברי תור החזו"א [במסוגר] והביא מהריטב"א לפרש דברי התוס' כפשוטותם, וכמו שנקט המג"א לפטור [אם כי לדינא נראה שלא הכריע בדבר. ע"ש באו"ח סי' לח,א]. וכ"ה במשנ"ב (שטז סקי"ח). וכן נקט באב"ז כדבר המפורש בתוס', ופירש מה שכתבו 'שאינו יודע אם יצוד אם לאו' [הוא דקדוק החזו"א שבגללו הוציא לפרש אחרת] - שבאופן שבודאי יצודו חייב אף לאחר זמן.

יד לפי האמור יתכן שבדקדוק חילק הרמ"א, כי יש אופנים שחייב אפילו בלא מעשה, כגון שהחיה סמוכה והוא הכלב נידון ככלי ביד האדם.

טו ונראה שחילוק זה קיים לפי האמת, לפי מה שצדד החזו"א שהמניח מצודה ולאחר זמן ניצודה חיה חייב - ומאי שנא משלח כלבים לצוד שמשמע להדיא ברמב"ם שאינו חייב אלא אם האדם משתתף בצידה בשעת מעשה? וע"כ צריך לחלק בין צידה בהמה 'מאליה' במהלך טבעי של החיה, שאז הצידה מתייחסת לאדם המניח המצודה, ובין משלח כלבים לצוד, שהצידה מתייחסת אליהם, שלא מצוינו כאופן הזה במשכן. אך לפי"ז יצא דין מחודש, שאם מניח פתיון לבהמה ע"י שמעמיד דבר המכעיסה והיא באה בהתעוררות מיוחדת ולא דרך הילוכה - היא פטור, שאין המעשה מתייחס אל האדם אלא כאילו הבהמה גרמה לעצמה. אך צ"ע במקור חילוק זה לענין דיני שבת.

ג ויש לבאר מתחילה גדר מלאכת צידה ומתוך כך יבוררו הדברים. הנה כתב הרמב"ם (י.כה): רמשים המזיקין כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהן, אע"פ שאינן ממיתין הואיל ונושכין מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן. כיצד הוא עושה? כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו. וכבר תמיהו המפרשים הלא בגמרא (קז): העמיד רב דין זה כרבי שמעון הפוסר במלאכה שאינה צריכה לגופה, והרי הרמב"ם פסק כרבי יהודה לחייב אם כן מדוע מתיר לצודן כדי להינצל כשאין בדבר סכנה. וכתב במגיד משנה (שם הי"ז) לפי שאינו צד כדרכו לכך אין מותר אף למ"ד מלאכה שא"צ לגופה חייב [והוכיח כן מזה דשמואל מתיר לצוד נחש (בשבת ג) הגם שנוקט (שם מב.) כרבי יהודה לחייב על משאצ"ל, וכקושיית בה"ג (מובאת בתוס' שבת ג)]. ודברי המ"מ צריכים באור טובא, הלא אם כפה כלי על מנת לצודם הרי זה חייב מדאורייתא, הרי שאין כאן פטור ד'כלאחר יד' וא"כ מאי האי שכתב שאינו צד כדרכו, ומה זו סיבה לפטור.

ולבאורה היה נראה לבאר דברי הרמב"ם בדרך אחרת, דהנה האריך הגר"ש (שערי ישר ג,כה. ונתבאר אצלנו בכ"מ בהרחבה¹¹) בגדר התר ד'דבר שאינו מתכוין', ששם המעשה נקבע על פי כוונתו של האדם, וכל דבר שיש בו שני 'מעשים' שאינם תלויים בהכרח זה בזה, הרי כשאין כוונתו אלא לאחד מהם, אנו רואים כאן רק מעשה אחד, כגון הגורר כסא באדמה ואינו מתכוין לעשות חריץ, מעשה גרירה יש כאן אבל לא מעשה חרישה [וכאילו נעשה זה מאליו, לא ע"י האדם. עפ"י החזו"א והגרא"ו]. ואולם אם המעשה השני מוכרח להעשות - חייב, כי אמנם האדם לא נתכוין אליו [כן כתב להוכיח, שאין ענינו של 'פסיק רישיה' לומר דמתכוין הוא. ובמק"א צדדנו דתליא בפלוגתת הראשונים], אבל חל עליו שם המעשה גם בלי כוונתו כיון שהוא נעשה בהכרח עם המעשה האחר. ובוזה ביאר דברי הר"ן שבאיסורי הנאה מתיר רבי שמעון אפילו בפסיק-רישיה, כי שם גדר האיסור הוא ההתנהות ולא החפצא דהנאה, כלומר האיסור הוא ניצול האדם את החפץ והשתמשות בו, ולכך כשאינו מתכוין לכך אין זה מוגדר כמעשה לקיחה וניצול אעפ"י שהוא פסיק רישיה. ע"ש באריכות.

בדרך זו ביאר הגר"ש (בחדושי כתובות ד) את הנראה מפרש"י בביצה (לו. ע"ש בגרסתו) שהפורס מחצלת על כוורת דבורים מפני החמה או מפני הגשמים, הוי 'דבר שאינו מתכוין' ומותר לרבי שמעון. והקשו התוס' הלא פסיק רישיה הוא. ופירש הגרש"ש על פי סברתו הנ"ל שבמלאכת צידה אין אמור דין 'פסיק רישיה' לפרש"י, כי מלאכה זו מוגדרת לפי האדם ולא לפי המציאות כשלעצמה, שהרי בניגוד לשאר מלאכות, לא נעשה במלאכה זו שום שינוי בגוף החיה עצמה [ויש להאריך בענין מלאכת הוצאה, ואכ"מ], אלא השינוי הוא בהיות הבע"ח נתון עתה תחת יד האדם, וא"כ מהות המלאכה היא שליטת האדם עליה ולא שלילת החירות מהבע"ח כשלעצמה. על כן כשפורס מחצלת על הכוורת מפני הגשמים וכד', יש כאן בעצם שני 'מעשים' חלוקים; מעשה של הגנה מפני הגשם ומעשה של השתלטות על הדבורים. וסובר רש"י שאפילו באופן שהדבורים כלואים ואינם יכולים לצאת, כל שאינו מתכוין לשלוט עליהם אלא להגן, אין כאן מעשה השתלטות אלא מעשה אחר, ועל כן

טז ראה שיעורים טו, ד; לד, נ; ה; קד, ג; קלב, ו.

וא"כ מדוע כפיית כלי על הרמשים נחשב 'דבר שאינו מתכוין' הלא מתכוין למעשהו רק אינו רוצה את הדבר הניצוד והרי זה כחופר בור ואינו צריך אלא לעפרו או כמוציא את המת מהבית דהוי 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' ולא 'דבר שאינו מתכוין'.

אך באמת מצינו עוד כיוצא בזה; הנה אמרו בגמרא (שבת קלג.) למה לי קרא להתיר למול בשר שיש בו נגע צרעת, הלא דבר שאינו מתכוין הוא [שהרי לא מתכוין לקציצת הנגע]. אמר אביי, לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור. רבא אמר אפילו תימא רבי שמעון מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות. והקשו הראשונים מדוע נחשב זה ל'דבר שאינו מתכוין' והלא מתכוין לקציצה אלא שמטרתו למול ואין מטרתו להיטהר [ודין 'מלאכה שא"צ לגופה' אינו אמור אלא לענין שבת ולא לשאר איסורים שבתורה כגון קציצת נגעים]. ופירש הרשב"א שלא אסרה תורה בנגעים את פעולת הקציצה אלא גדר דין 'השמר בנגע הצרעת וגו'" הוא שלא לטהר את הנגע אלא על פי כהן, ועל פי זה אנו אומרים שלא יקוץ כי על ידי כך מטהר הוא את נגעו, הלכך זה שקוץץ לשם מילה הרי אינו מתכוין אצל טהרה, ומכל מקום 'פסיק רישיה' הוא לאותו איסור.

דוגמא נוספת הביאו האחרונים: המפשיט בהמה שלא לצורך העור, יש מהראשונים שנקטו שהרי זה 'דבר שאינו מתכוין' (ע' בשו"ת הריב"ש שצד). ואמנם המאירי (קיו) תמה על כך הלא מתכוין להפשיט אלא שאינו צריך את העור (וכן תמה הגרעק"א) - אך לפי האמור מובן שיש מקום לומר שבמעשה ההפשיט ישנם שני שמות חלוקים; שילוח העור מהבשר ומלאכת תיקון ויצירה בעור, וכשמפשיט לצורך בשר הבהמה נחשב 'אינו מתכוין' כלפי מלאכת העור. וכן יש עוד כיו"ב (ע' בסברא זו בקהלות יעקב שבת ב; שו"ת משנת ר' אהרן ה.)¹¹

הוי אומר, יש ובפעולה אחת כלולים שני ענינים שונים במהותם עד שנחשב כשני מעשים חלוקים, כגון מעשה חיתוך העור ומעשה היטהרות מהנגע, נידונים הם כשני מעשים נפרדים הגם שעושה אותם בפעולה אחת, ומשום כך כשחותך העור לצורך מילה שפיר נחשב 'דבר שאינו מתכוין' כלפי מעשה ההיטהרות הגם שפעולה אחת לשניהם.

ובכך מתפרשת הנחת הגר"ח שהכופה כלי על הרמשים כדי להגן מפניהם חשיב 'דבר שאינו מתכוין' - הגם שמתכוין לפעולת הכליאה, אך הואיל ואין כוונתו לצוד אלא להעמיד הכלי כמגן, אין זה נחשב 'מתכוין' לאותה מלאכה, בדומה לחיתוך עור שיש בו נגע שאין זה מעשה היטהרות, או פושט עור מהבהמה כשכל כוונתו לצורך הבשר [לדעת הריב"ש]¹².

השתא דאיתנן להכי הנה מקום איתנו לבאר דברי הרמב"ם, שלכך התיר כפיית כלי על המזיקים הגם שנקט מלאכה שא"צ לגופה חייב, כי הלא כבר נתבאר בדברי הגר"ח דכפיית הכלי שלא לשם צידה חשיב דבר שאינו מתכוין והיינו מטעם שנתבאר שיש כאן כמו שני מעשים חלוקים, מעשה הגנה

אף בפס"ר פטור. הוי אומר: כשם שסובר הר"ן גבי איסורי הנאה שאין בזה דין 'פסיק רישיה' מפני שהאיסור הוא באדם, להפיק הנאה ושימוש, כמו כן סובר רש"י במלאכת צידה שענינה השתלטות האדם על הבע"ח, ולכך כשכוונתו להגן בלבד אין כאן כוונה לצידה כלל, גם אם הצידה מוכרחת להעשות. [ואין זה ענין להמבואר בתוס' (שבת עג) שיש מלאכות שעיקר שמן תלוי בכוונה, וכגון זומר שאינו צריך לעצים לאו שם 'קוצר' עליה כלל - דהכא אנו דנין משום 'אינו מתכוין' וכו"ש, ולא משום שאין זו שם המלאכה].

וכן משמע בדעת הטור (שטז), שמוותר לכסות את הכוורת במחצלת אם אינו מכוין לצוד, אפילו באופן שאין שם חלונות המאפשרים יציאתם וכפרש"י. ונראה שהדבר שנוי במחלוקת הראשונים בגדרה של מלאכה זו, דהנה הטור (שם) הביא מספר התרומות שאסור לסגור בשבת תיבה שיש בה זבובים אם אינו משאיר פתח שיוכלו לצאת. והוא עצמו חולק וסובר שאין צריך לדקדק בזה, שאין הזבובים נצודין בתיבה שהרי אם בא לפתחה וליטלם מיד הם בורחים, ולא דמי לכוורת שהיא קטנה והדבורים ניצודים בה, ועוד הוסיף שכיון שאינו מתכוין לצידת הזבובים מותר. ובמאי פליגי? - נראה שבעל התרומות נקט שגדר 'צידה' הוא שלילת החירות מהחיה, הלכך כל שנשללת חירותה במעשהו, אעפ"י שאין האדם יכול ליטלנה לעצמו - הרי זו צידה, ואילו הטור נקט שגדר המלאכה הוא השתלטות האדם על החיה, ועל כן בזבובים שבתיבה מותר מאחר ואינו שולט עליהם, ואעפ"י שנשללה חירותם. והכא נמי נראה דאזיל הטור לשיטתו: הואיל וגדר המלאכה היא השתלטות האדם, לכך כשאינו מתכוין לצידת הזבובים או כשמכסה את הדבורים כדי להגן עליהם ואין כוונתו ליטלם, אין כאן חלות שם צידה כלל אעפ"י שהוא 'פסיק רישיה' כי אין זה מעשה שליטה אלא מעשה הגנה כאמור, "משא"כ אם מהות המלאכה וצורתה היא שלילת החירות מהחיה, שעד עתה היתה בת חורין ועתה ניטלה חירותה, הרי כיון שבכיסוי המחצלת מוכרח שתושלל חירותה, הרי זה מעשה צידה גם אם אינו מתכוין לכך, שהרי צורת המלאכה הוא בבע"ח עצמו ולא באדם, בדומה לשאר מלאכות שהן עשיית שינוי בחפץ.

והנה הגר"ח כתב בישוב דברי הרמב"ם שטעם ההתר הוא משום דבר שאין מתכוין, שלא נתכוין לצוד [ורק רב דס"ל דבר שאינו מתכוין אסור, הוצרך לפרש טעם ההתר משום מלאכה שא"צ לגופה, משא"כ לשמואל], אלא דמ"מ הלא הוי 'פסיק רישיה' - ופירש שהרמב"ם ס"ל כשיטת הערוך דפס"ר דלא ניחא ליה פטור. והאריך שם בענין זה. ובחזו"א (בגליונות הגר"ח) תמה בעיקר הנחת הגר"ח, מדוע חשיב דבר שאינו מתכוין, הלא אינו דומה לגורר כסא ועושה חריץ שיש כאן שני 'מעשים', 'מעשה גרירה' ו'מעשה חריצה' וכשאינו מתכוין לחרוץ הוי דבר שאינו מתכוין, משא"כ במעשה אחד שאינו מעונין במטרה שלו - הרי מתכוין למעשהו אלא שעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

¹¹ אם כי צד זה אינו מוכרח כמובן, דשפיר י"ל שכל מעשה של הכנסת הבע"ח למצב שהאדם שולט בה יכול לעשות בה כרוצונו, גם אם אין כוונתו כלל לקחתה, והו מעשה צידה. ומ"מ נראה מסברא שהמרדים בע"ח שלא על מנת ליטלנו, אין זו צידה אף למ"ד משא"צ לג' חייב, הגם שהביאו למצב של שלילת חירות, שהרי לאחר זמן יקוץ ויברח. ואם כשהוא רדום יטלנו - נראה שאין כאן צידה [דלא דמי לישן שעשוי להישטם כשמתקרבים אליו]. אך אם הרדימו מתחילה ע"מ לקחתו נראה שזו תחילת פעולת צידה עכ"פ. והרי זו דוגמא נוספת למעשה המוגדר לפי הכוונה וצ"ע.

¹² ועד"ו 'פסיק רישיה ולא ימות' גופא, הריהו בגדר דבר שאינו מתכוין מפני שאינו רוצה בהריגתו אלא בנטילת הראש ואעפ"י שנטילת הראש היא פעולת ההריגה והרי מתכוין לאותה פעולה - אין הפסיקה מהות המלאכה אלא נטילת החיות היא עיקר המלאכה.

¹³ יט וכ"כ הגר"ח אברמסקי, בספר הזכרון על שמו עמ' 10. וכ"ה בקיצור בבאה"ל שטז,ו.

בתור"ד (חגיגה יא) שכתב שלא יתכן שה'חומט' האמור בתורה הוא החלוון שבתוך השבלול, שאם כן אין שייך בו צידה שהרי ניצוד ועומד [וכן פסק הגרשו"א (בשש"כ פכ"ו הערה קמה ובתיקונים ומילואים) לענין הצ'ב' שלנו - עפ"י הגמ' בשבת קו והתור"ד]. וכל זה צריך באור; לא מיבעיא לפי הגדר של 'שליטת החירות' הלא סוף סוף בכל אותם האופנים היו הבע"ח ברי חירות ובתפיסתו נשללה חירותם, אלא אף לפי הגדר של 'שליטת האדם' עליהם, נהי דבבהמות שברשותו י"ל שהוא שולט כבר מקודם, וכן בצבי שבור הנמצא בחצרו וכד', אבל כאשר הם בשדה והוא בא אליהם ותופסם, מה טעם לא תיחשב זו צידה הלא עד עתה לדרכם היו מטיילים ולא היו נשלטים ע"י האדם ועתה הוא בא ושולט עליהם.

ובזוה"ב מזה שעיקר גדר צידה הוא בעשיית התחבולה והמארב כדי לתפוס את הבע"ח, וכלשון רבנו חננאל בשבת (קז): 'שבאות לכלובן ולא בעיין לרבויה. פירוש רבי' - שאורב להן בדרך שהצייד אורב לצידו כדכתיב יארום במסתר גו' ידכה ישוח, ומפציר להן מיכן ומיכן, והכין הצד צבי פתי סומא וישן חייב משום רבויה, כיגר או זקן או חולה מחמת אובצנא פטור דלא בעי רבויה'. וכ"כ רש"י בביצה (כד). על מה שאמרו היכי דמי מחוסר צידה, כל שאומר הבא מצודה ונצודנו - כלומר שצריך לבקש תחבולות לתפשו'. הרי שעיקר הצידה היא בתכסיס של צדיה. וכמו שפירש מנחם (מובא ברש"י משפטים) על 'ואשר לא צדה' - שפירושו לא ארב - מלשון צד ציד. [ואף למש"כ רש"י שהם שרשים שונים מ"מ ענינים קרוב, שהצד הריהו צודה]. ועל כן בכל אלו החיות והאופנים שאינם צריכים צדייה והכמנה - אין בהם 'צידה' אעפ"י שבפועל נשללת חירותם ונשלטים ע"י האדם.

והוא"ל וכן, סובר הרשב"א שהסוגר דלת ביתו מפני הקור וכד', אין בזה צורה של מלאכת צידה כל עיקר, שהרי סגירת הדלת נצרכת לו בלאו הכי ואין כאן מעשה של מארב ותחבולה כלל, הלכך אף אם מתכוין גם לשם תפיסת הצבי, אין זו צידה^{כא}.

ובבב"ב יתפרשו דברי הרמב"ם והמ"מ, כשכופה כלי על הרמשים וכד', נהי שאם מתכוין לצודם חשיב מעשה כדרך וחייב, אבל כשאינו מתכוין הרי צביון של פעולה זו היא של פעולת הצלה והגנה ולא 'צידה' ואריבה, שאין כן דרכם הרגילה של הצדים. לא כן אם עושה פעולה כדרך הציידים, אעפ"י שאין

כא בשער הציון (שטו, לג) צדד שמא לא התיר הרשב"א אלא כשעיקר כוונתו לשמירת הבית, אבל לא כשכוונתו לשני הדברים במידה שוה. ואולם במנחת שלמה (ח"ב ט, טג) כתב שמלשון הרשב"א משמע קצת שאפילו שמירת הבית והצבי שוים אצלו גם מותר אלא שטעם הדבר צ"ע. ולפי האמור נתבאר טעמו.

והנה הגרש"ק הקשה על באורו ברשב"א מגרסת הרשב"א עצמו [וכן היא גירסה דידן] בסוגיא דפריסת מחלצת על הכוורת דאסרינן פס"ר בצידה ואם פורס להגן ואין משאיר הלנות בכוורת אסור אף לר"ש. ולכאורה נראה מהלך אחר בבאור הרשב"א (וקרוב לזה בשבט הלוי (ח"ט סט) דכלל הוא בכל מלאכת שבת שסופעל פעולה בדבר אחד ונפעלת ממילא מלאכה בדבר אחר, אפשר שגרע מפס"ר מפני שהמעשה אינו מתייחס אל הפעולה הצדדית אעפ"י שהיא מוכרחת להעשות, ועכ"פ לאו שם 'מלאכת מחשבת' עליה. ועל כן היות ונעילת הבית הוא מעשה שגרתי הנעשה בבית, אין מתחשבים בתוצאה צדדית אחת הנפעלת בחפץ אחר ע"י אותה פעולה, כי המעשה מתייחס לבית ולא לצבי. ולפי"ז לא קשה מפריסת מחלצת, כי היא פעולה מכוונת לדבורים שבכוורת, ולכן גם צידתם מתייחסת למעשה האדם, וכמו גרירת ספסל ועשיית חריץ, משא"כ בפעולה כללית שאינה מתייחסת לחפצא פרטי מסוים.

ובזה יש ליישב מה שהעירו על דברי השו"ע (שכח, מח) שאסור להניח בגד על מכה שיוצאת ממנה דם, הלא מבואר בגמרא שמותר לבעול בעילת מצוה בשבת, הגם שדם בתולים צובע המפה - אך שאני התם שאין עוסק בצביעה כלל [אף אם מעונין לוודא שיש דם] והיא נעשית מלאכה בדבר אחר ממה שעוסק בו - מותר, ושאני מהנחת בד על הפצע שהיא פעולה הנעשית בבד. ואולי יש לפרש בזה מה שהתירו להניח כלי ברזל מלאים מים ליד דליקה לחוסמה (ערמב"ם שבת יב, ד) הגם שהמים מתחממים והרי מבושל - אך כיון שאין עוסק עתה בחימום מים כלל אלא בחסימת האש, אין לחוש בזה שנפעל כאן ביטול בלא מתכוין. אלא שעדיין צ"ע מה שהקשו על הרשב"א מפותח דלת והאש מכבה את הנר שאסור. ומזה נראה לכאורה שאם אך נפעלת פעולה ממשית בחפץ אסור אף להרשב"א גם כשעושה פעולה בדבר אחר, ורק בכגון צידה שלא נפעל בחפץ עצמו שום שינוי ממשית התיי הרשב"א. ויש לדון לפי כל זה באדם המהלך כדרכו ועי"כ נפעלת הדלקה או סגירת מעגל וכד', שאולי אין לייחס הפעולה אליו. ולהרשב"א יש לדון אף אם מתכוין לכך, כל שעיקר כוונתו להליכה והיה הולך גם בלא אותה הפעולה.

ומעשה צידה ושליטה, והרי כבר כתב הגרש"ק (בכתובות שם) שמדברי הרמב"ם (שבת כה, כה) משמע כשיטת רש"י שמותר לכסות כוורת אפילו בגוונא ד'פסיק רישיה', ואם כן מובן שמותר לכפות עליהם כלי [אף בלא שנגקוט כדרך הגר"ח דס"ל להרמב"ם כהערוך דפס"ר דלא ניח"ל מותר] - שהרי גדר 'צידה' לרש"י והרמב"ם היא השתלטות האדם על הבע"ח כאמור, והואיל ואין כוונתו לכך אלא רק כדי שלא יזיקוהו, אין כאן מעשה השתלטות וצידה אלא מעשה של העמדת מגן וחיץ, ומה שנשללת חירותם ממילא, אין זה נוגע למהות המלאכה שהיא השתלטות האדם.

ד אלא שרבנו המ"מ לא נקט כן, שהוצרך לפרש מפני שאינו צד כדרכו. ובאמת שכדבריו נראה מדברי הרמב"ם עצמם, כי יש לדקדק בלשון הרמב"ם 'מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן. כיצד הוא עושה? כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו' - מה בא ללמדנו במה שכתב כיצד הוא עושה, ובשלמא המשנה (קכא). נקטה רק הלשון המעשית, כדרכה; כופין קערה על העקרב שלא יישך, וכדרך שנוקטת שם שאר כפיות כלי: כופין קערה על גבי הנר וכו' ועל צואה של קטן, אבל הרמב"ם שהביא בתחילת דבריו את עיקר מימרא דשמואל שמותר לצוד רמשים הנושכים, מהו שהאריך לפרש כיצד הוא עושה, וכי דרכי צידת רמשים בא ללמדנו? והוא דקדוק ברור למעיין? ועוד קשה להבין דבריו בפירוש המשנה (בעדיות ב, ה) 'וכן הצד נחש, אם כוונתו להתעסק בו כדי שלא ישכנו הוא מותר לכתחלה' - מה פרש 'כוונה להתעסק' והלא ההתעסקות בכל מקום היא עשייה לא מכוונת.

ונראה מזה כמו שכתב המגיד - משנה [וגם מדבריו נראה שעמד על דקדוק לשון הרמב"ם האמור], שאמנם לא כל צידה מותרת אלא רק באופנים הללו של כפיית כלי וכיו"ב שכתב הרמב"ם, שלכך פירט הרמב"ם אופני הצידה המותרים. אלא שצריך לעמוד על פשר הדבר, הלא אין במעשים הללו שינוי מעשייה כדרך שהרי אם עשה כן לצורך צידה חייב וכנ"ל.

עוד יש לעמוד על שיטת הרשב"א (בשבת קו) המחודשת, שצבי שנכנס לבית, מותר לסגור הבית מפני הקור שבחוץ או החום אעפ"י שעל ידי כן הצבי ניצוד. ולא זו בלבד אלא אפילו אם מתכוין גם כן לצידת הצבי מותר. והר"ן תמה מאד, וכי מפני שרוצה לנעול את ביתו נתיר לו לעשות מלאכה בשבת, 'חס ושלום'. ואפילו כשאינו מתכוין לנעול בעד הצבי, כתב הר"ן לאסור משום פסיק רישיה. ואמנם צריך לבאר דברי הרשב"א, דבשלמא כשאינו מתכוין לצידה יש לומר כדעת רש"י ורמב"ם הנ"ל שבצידה מותר דבר שאינו מתכוין אפילו בפסיק רישיה, אבל כשמתכוין לצוד אין מובן כיצד יתכן להתיר.

והנה יש לעמוד על כמה דינים בהלכות צידה; הצד צבי זקן וחולה פטור, וכן חגבים השרב (שבת קו); בעלי חיים החוזרים לרשות האדם ואינם עשויים לברוח - פטור (ביצה כד). וכן בעלי חיים שנקל לתפסם, אין זו צידה - כן מבואר

כ לכאורה נראה שבא לאפוקי שלא יכה אותם או ישליך עליהם דבר מה שזו אסור משום חובל לשיטתו דמשאצ"ג אסור. ולכן מנה פעולות צידה שאין בהן חבלה.

אלא 'גרמא' ופטור עליה בניזקין. ואבוהון דכולהו - זורה ורוח מסייעתו. (א)

ב עשיית מלאכה על ידי שימוש בפעולת בעלי חיים, דינה כשימוש בכח אחר.

ואולם יש תנאי בדבר: אינו חייב אלא באופן שהבע"ח נידון כ'כלי ביד האומן', בדומה לחורש עם בהמה בשבת. משא"כ כשפעולת הבהמה מנותקת ממפעילה, אעפ"י שכך דרכה של המלאכה - פטור משום עשיית מלאכה. וכגון מניח מצודה והולך לו, והחיה ניצודית לאחר זמן. (ב)

ובן כאשר החיה פועלת מתוך התעוררות מיוחדת ולא מתוך מהלכה הטבעי, אעפ"י שבעליה גרם לה שכך תפעל - אין זה אלא גרמא ופטור, כגון המשלח את כלבו לצוד.

אולם אם האדם היה פעיל באותו מעשה, כגון שמבהיל את הצבי והכלב תופסו - חייב במלאכת צידה, שכך היא צורת מלאכה זו, בתכסיס המביא לתפיסתם. (ב ד)

ג נראה מכמה מקומות שמהות מלאכת צידה קשורה ל'צידה' והכמנה, ותפיסה בלא צדיה ותחבולה אינה מוגדרת כצידה אעפ"י שבתפיסתו שולל את חירותה של החיה ומשתלט עליה, ואעפ"י שמתכוין לכך.

לרעת הרשב"א, מעשה שבמהותו וצבינו אינו תכסיס צידה והוא נעשה למטרה אחרת, אעפ"י שמתכוין גם לשם צידה, כגון סגירת דלת ביתו מפני הקור, והצבי בתוכו - מותר. וטעמו כאמור, שצורת מלאכה זו היא התכסיס המקדים לתפיסה, ובאופן זה של סגירת בית מפני הקור וכד' - אין תכסיס צדיה. (ד)

ד יש דברים שאפילו ב'פסיק רישיה' מותרים בשאינו מתכוין, כגון איסורי הנאה (להר"ן), או פריסת מחצלת על דבורים להגן עליהם מפני הקור (לרש"י והרמב"ם, כהסבר הגרש"ק).

טעם הדבר, כי עיקרם של דברים אלו מוגדר כאיסור במעשה האדם ולא בחפץ; איסורי הנאה - ניצול האדם את החפץ והפקת הנאה ממנו; צידה - השתלטות האדם על הבע"ח.

בצידה אין הדבר מוסכם בראשונים, כי יש סוברים שמהות המלאכה היא שלילת החירות מהבע"ח ואינה תלויה בשליטת האדם. (ג)

כוונתו לצידה מ"מ יש בדבר תכסיס צידה ואסור כדין מלאכה שאינה צריכה לגופה²².

זו כוונת הרמב"ם בפירוש המשנה שמכוין להתעסק, כלומר שלא בדרך תחבולה מתוכננת מראש כדרך הציידים אלא באופנים שנראה כמתעסק כגון כפיית כלי והקפה בחבלים.

ואם כן אף לאידך גיסא - להחמיר - הצד ע"י כלבים, גם אם בשאר מלאכות כגון זה נאמר שאינו חייב מפני שהמעשה נעשה מהתעוררות הכלב ואינה מתיחסת אל האדם וכמו לענין נזקין שהמססה את הכלב פטור משום גרמא, אך מלאכת צידה שאני שעיקרה הוא התחבולה והצדיה, הלכך גם כששולח כלבים לצוד הרי זה תכסיסו של הצד, הלכך כל שהאדם משתתף במעשה זה חייב אעפ"י שהתפיסה בפועל לא נעשתה על ידו.²³

ובן מיושבת ההערה הנ"ל בדברי המשנ"ב, כי גם לפי מה שהסכים עם סברת אלפי מנשה שהמסתייע ברוח חייב בכל המלאכות, גם באלו שאין דרכן בכך [כדעת אבן העזר ודלא כחזו"א], בצידה אינו חייב אלא באופן שדרך הציידים לעשותו, כי הרי הצידה בפועל נעשית ע"י התעוררות הכלב, ורק משום שכן דרך תכסיסי הציידים יש לחייבו.

עיקרי דברים

א גרמא במלאכת שבת - פטור. ואף פעולות הנידונות כמעשה האדם לענין נזיקין, יתכן שבמלאכת שבת ידונו כ'גרמא' [כגון העמדת בהמה על עשבים לאכלם; הנחת עלוקה למצוץ דם], כי בשבת ההקפדה היא על שביתת גופו של האדם מעשיית מלאכה ולא על תוצאת המעשה כבדיני נזקין [חזו"א ועוד, דלא כסברת האהע"ו].

ואולם מלאכות שלפי אופיין דרכן להעשות באמצעות כח אחר, חייבים עליהן בשבת אעפ"י שפעולת האדם בהן אינה

כב ודרך קרובה יש במרכבת המשנה שם, שבפעולות אלו שלא עושה מעשה בגוף הדבר הניצוד, אין זו 'מלאכה מצד העצם' אלא ע"י כוונת הצידה הלכך כל שאינו מתכוין מותר אפילו בפס"ד, שאין עליה שם מלאכה. לא כן כשתופסו ממש ומשליכו למקום הניצוד. [ומשמע מדיוק דבריו שיכול לתפסו ע"י בית יד כדי להשליכו החוצה. וכ"ש ע"י כלי פתוח, שאין זו צידה ואעפ"י שהוא שולט עליו ואינו מחוסר צידה].

כג יש מקום לפי"ז לקיים סברת המורכ"מ שאפילו אם אחר ישלח הכלבים, גם המבהיל המסייע יתחייב שהרי נשתתף במעשה הצידה עצמה אעפ"י שהוא לא תפסו אלא חברו, כי תכסיס הצידה היא נשמת המלאכה, לא פעולת התפיסה כשלעצמה, והוי שנים שעשאוה וכל אחד אינו יכול לבדו. אך אין כן דעת הרב שליט"א אלא כמוש"כ המשנ"ב שהמבהיל אינו חייב, כי כיון שאת התפיסה עצמה עשה אדם בר דעת, הצידה מתייחסת אליו ולא אל המסייע.

